

Lana Molvarec

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

lmolvare@ffzg.hr

Predodžbe djece i mladih u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić

Izvorni znanstveni rad / original research paper

Primljeno / received 15. 12. 2016. Prihvaćeno / accepted 10. 3. 2017.

DOI: 10.21066/carcl.libri.2016-05(02).0001

Rad *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić prilazi iz kulturološke perspektive. Početna je teza da predodžbe djece i mladih u zbirci korespondiraju s predodžbama vremena u kojemu zbirka nastaje, a ne s predodžbama neke daleke, davne i neodređene mitološke prošlosti. U nastavku se interpretiraju obilježja predodžbi na primjeru svih bajki u zbirci. Važnost djece i mladih te značenja koja im se u bajkama pripisuju interpretiraju se kao dio poslijeprosvjeteljskoga, modernoga pogleda na djecu, koji ih konstruira kao svojevrsna središta obiteljskoga i društvenoga života. Jedan niz predodžbi ukazuje na urođenu djetetovu dobrotu i na njegov urođeni potencijal za promjenu društvene zajednice nabolje te se u njega upisuju i utopijska značenja. Druga vrsta predodžbi prikazuje djecu i mlade na putu socijalizacije koja ih treba pretvoriti u subjekte koji svrsishodno i korisno djeluju u društvenoj zajednici. Obje grupe predodžbi mogu se promatrati u međudjelovanju s građanskom kulturom „dugoga 19. stoljeća“ (Hobsbawm 1987) koja obilježava život i djelo Ivane Brlić-Mažuranić.

Ključne riječi: bajka, građanska kultura, moderna predodžba djeteta, socijalizacija, subjekt

Uvod

Naslov ovoga rada poprilično je općenit, no jasno ukazuje na smjer kojim će ova analiza krenuti. Općenit je jer ne otkriva ništa o sadržaju, tezi ili kontekstu. Znakovit je jer ukazuje na kulturološko čitanje *Priča iz davnine*, a onda, posredno i samoga žanra. Socijalno, kulturno i političko čitanje bajki u suvremenoj je znanstvenoj

literaturi već ovjeren te plodan metodološki postupak. Jednim od rodonačelnika takva pristupa bajkama smatra se Jack Zipes. U našoj znanstvenoj sredini bajkama se uglavnom nije pristupalo iz te perspektive. Većina domaće znanstvene literature o bajkama uglavnom obuhvaća formalističke, stilističke, genološke, metodičke, naratološke analize ili se koncentrira na odnos usmenoga i pisanoga. Rijetke su studije koje bajkama prilaze iz književnoteorijskoga ili kulturnoteorijskoga ugla: u zadnje vrijeme, ipak, nailazimo na sve veći broj čitanja bajki koja se temelje na takvim metodološkim pretpostavkama (npr. Manuela Zlatar 2007, Marijana Hameršak 2011, Marina Protrka Štimec 2015).

Istraživanje predodžbi o djetetu i djetinjstvu tema je za koju je znatno porastao interes u zadnjih nekoliko desetljeća, stvorivši tako posebno interdisciplinarno područje proučavanja – povijest djetinjstva. Izvorište toga pristupa svakako je studija Philippea Arièsa *Dijete i obitelj za Staroga poretka* iz 1960. godine (kasnije poznatija po nazivu *Stoljeća djetinjstva*, prema engleskome prijevodu), koja proizlazi iz širega trenda tadašnje historiografije o proučavanju socijalne povijesti i mentaliteta, a osobito povijesti svakodnevice u čijemu su središtu tzv. obični mali ljudi. Njegova je ključna teza da su dijete i djetinjstvo kategorije koje su otkrivene u novome vijeku, tj. da ih srednji vijek nije poznavao odnosno izdvajao u zasebne kategorije, te su djeca su bila promatrana kao „mali odrasli“. Te dalekosežne zaključke izveo je mahom analizirajući djela likovne umjetnosti, ali i dostupne pisane izvore. Ne dovodi u pitanje roditeljsku ljubav prema djetetu, promatrajući je kao univerzalnu kategoriju, no ističe da je dijete bilo na marginama društvenoga i obiteljskoga života, a ne u njegovu središtu. Tek u 19. stoljeću dijete dolazi u centar roditeljske, ali i društvene brige, čime dolazi i pod veći nadzor te kontrolu. Njegove teze naišle su na brojne kritike, ali i nastavljače te reinterpretatore (usp. Hameršak 2004). Može se zaključiti, kako je unatoč opravdanim prigovorima, najveći Arièsov doprinos afirmiranje teze da djetinjstvo ima povijest, da nije riječ o prirodnoj, univerzalnoj kategoriji neovisnoj o povijesnome trenutku, društvenim i kulturnim obilježjima, što se može promatrati „zamašnjakom historiografskih istraživanja djetinjstva, ali i srodnih, prije svega socioloških i antropoloških, pristupa djetinjstvu, koji se danas vrlo često objedinjuju pod nazivom studiji djetinjstva“ (Hameršak i Zima 2015: 44). Današnje predodžbe djeteta i djetinjstva možemo tumačiti kao nedavne pojave, dio sveopćega procesa modernizacije koji svoje ishodište nalazi u filozofskoj misli prosvjetiteljstva, a kasnije biva poduprt institucijama nacionalne države (Fass 2004: xii).

Ideje prosvjetiteljstva o suverenome individualcu, autonomiji pojedinca i mogućnosti izgradnje sretnoga pojedinca i društva zasnovanoga na razumu i zakonu te jednakosti ljudi postavili su temelje za moderan pogled na dijete i djetinjstvo.

Posebno mjesto ipak pripada J. J. Rousseau koji u *Emileu* poziva na posebnu brigu o djeci kako bi im se omogućio razvoj svih njihovih potencijala koji su nemjerljivi jer se djeca rađaju dobra i s urođenim vrlinama (usp. Jenks 1996: 65). Smatra da svako dijete nosi svoju osobitu vrijednost te da su djeca ontološki drukčija od odraslih. Ta ideja nailazi na plodno tlo u romantizmu koji nastavlja perpetuirati sliku djeteta kao nevinoga, ranjivoga, emocionalno neprocjenjive vrijednosti za koje se odrasli moraju posebno brinuti te ga njegovati i čuvati. Ideja različitosti djeteta od odraslih korespondira s razvojem modernoga društva koje se sve više diferencira na svim razinama i postaje sve difuznije. Spomenutu predodžbu djeteta sociolog Chris Jenks nazvao je apolonskom, nasuprot onoj dionizijskoj, koja dijete promatra kao potencijalno urođeno zlo te slabo u smislu moralnoga posrnuća, pa ga stoga treba socijalizirati i odgajati (pa čak i prisilom ili fizičkim metodama kažnjavanja) kako bi prihvatilo društvene vrijednosti i postalo uklopljenim i korisnim članom društva (usp. Jenks 1996).

Iako bi se generalno moglo konstatirati kako je dionizijska slika djeteta prevladavajuća u predmodernim razdobljima, treba svakako imati u vidu da se u istome razdoblju javljaju različite, često ambivalentne predodžbe djeteta (usp. Hameršak 2004: 1075), što nas navodi na zaključak da takve predodžbe nisu jednostavno uzročno-posljedični rezultat velikih društvenih procesa i promjena, nego su dio širih kulturnih predodžbi koje svjedoče o sustavu vrijednosti te svjetonazoru tih zajednica, često naslijeđenih i perpetuiranih tijekom mnogih stoljeća.

Pitanje koje se nameće jest kako dosad izložene osnovne postavke o konstruiranosti djeteta i djetinjstva primijeniti na žanr bajke te, još konkretnije, na *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić. Nema sumnje da je bajka strože kodificiran žanr u odnosu na brojne druge, pa čak i shematičan, iako to neki pristupi naglašavaju više¹ nego što same bajke daju povoda za to, često se opirući jednostranim tumačenjima. Doduše, istina je da se, promatrajući likove, možemo složiti da su najčešće jednodimenzionalni, ako ih sudimo iz perspektive romanesknh zaokruženih likova (*round characters*; prema E. M. Forsteru). Jungovska kritika promatrala ih je kao arhetipove pa tako jungovska analitičarka von Franz (2007; usp. Marjanić 2008: 213–214) ističe kako se likovi bajki ne bi trebali promatrati kao da imaju normalan ljudski ego, nego kao apstrakcije, te su, kao i bajke uostalom, izraz kolektivnoga nesvjesnoga. U tome smislu, ako su likovi bajke jednodimenzionalni (no to ne znači da su mogućnosti interpretacija njihova djelovanja i odnošenja s drugima plošne) te ako, makar i djelomično, prihvatimo teze

¹ Ponajprije mislim na morfološka i strukturalistička čitanja koja su svakako stvorila novo znanje, no ne bi trebala biti završna točka analize bajke.

jungovske psihoanalize, koje nam se mogućnosti pružaju u pokušaju istraživanja predodžbi djeteta i mladih u *Pričama iz davnine*? U nastavku ću iznijeti primjere reprezentacije djeteta i mladih u bajkama iz te zbirke Ivane Brlić-Mažuranić. Analitički fokus neće se iscrpiti u identificiranju i artikulaciji tih predodžbi, nego će one biti samo poticaj za razmatranje daljnjih pitanja. Ono što će me zanimati nije toliko kakve su predodžbe djeteta i adolescenta u *Pričama iz davnine*, koliko zašto su one takve i zašto ih u tome obliku nalazimo u književnome tekstu, točnije, u žanru bajke. Uopćeno rečeno, što nam takvi prikazi djeteta mogu reći o kulturi koja ih je omogućila i pomogla proizvesti?

Priče iz davnine tumačile su se u formalističko-stilističkoj, pozitivističkoj, književnopovijesnoj, metodičkoj i folklorističkoj perspektivi (Jelčić i dr. 1970), metodičkoj, pozitivističko-autobiografskoj i književnopovijesnoj perspektivi (Vukelić 1994), komparativističko-književnopovijesnoj (Zima 2001, Žmegač 2001), uz manji broj kontekstualističkih i kulturoloških čitanja u zadnjih desetak godina. Za temu rada važno je imati u vidu mitske (Milanja 1977), folklorističke i usmenoknjiževne aspekte (Bošković-Stulli 1970, Kos-Lajtnan i Turza-Bogdan 2010, Kos-Lajtnan i Horvat 2011) te književnopovijesnu perspektivu koja zbirku promatra u kontekstu *fin de siècle*, secesije i neoromantizma, no iz različitih razloga. Prvi je pristup potreban, nužan i koristan za razumijevanje formalnih i izvanjskih odrednica univerzuma bajki, no u njega se u ovome radu neće detaljnije ulaziti. Bitan je isključivo zbog naglašavanja rascjepa između vremena oblikovanja i izlaska ove zbirke te neodređenoga, ali ipak konotiranoga vremena događanja radnje u bajkama (neodređena, ali daleka prošlost). Početna je teza da predodžbe djeteta i mladih nisu plod svjetonazora, vjerovanja i vrijednosti zajednice te neodređene, ali daleke prošlosti, nego vremena u kojemu zbirka nastaje. Dakle, na temelju dosad iznesenoga, o potrebi povijesno i kulturno kontekstualiziranoga čitanja, predodžbe o djeci i mladima u *Pričama iz davnine* tumačiti će se kao konglomerat predodžbi moderne građanske kulture, no koja nipošto nije lišena svojih proturječja i mogućnosti višestrukoga čitanja. Zato je svakako važno imati u vidu književne pojave s kraja 19. i početka 20. stoljeća, iako će analiza pokušati ići šire, u opći kulturni i društveni kontekst onoga vremena, pri čemu će od pomoći biti radovi pisani iz književnopovijesne perspektive, osobito Dubravke Zima (2001) i Viktora Žmegača (2001).

Pogled prema tekstu: dijete kao konstrukcija

Slijede primjeri iščitanih predodžbi djeteta i mladih u *Pričama iz davnine*. To će nužno uključivati interpretaciju reprezentiranoga, kao i odnose s drugim likovima te i neke druge aspekte pojedinih bajki.

„Kako je Potjeh tražio istinu“ možda je najzačudnija i najhermetičnija bajka u zbirci. U središtu su pripovjednoga interesa tri mladića, unuci starca Vjesta. Iako je adolescencija suvremena socijalno i kulturno konstruirana kategorija (usp. Reynolds 2007: 70–71), ovdje se promatra jednostavno kao razdoblje života između djetinjstva i odrasle dobi. Iz tako ogoljene početne pozicije promatraju se načini konstrukcije mladih u zbirci te se dolazi do zaključka, što će se i pokazati, da su mladi reprezentirani kao ljudi koji se nalaze na prijelomnoj točki koja, ovisno o tome kako se prema njoj postave, uvjetuje njihovo buduće uklapanje u društveni život u skladu s normama zajednice.² Time se interpretacija nadovezuje na već postojeće uvide da se adolescentska književnost često reducira na prikaz buntovnih, pobunjenih tinejdžera, a da se zanemaruje cijeli niz tekstova, osobito prije tridesetih godina 20. stoljeća, u kojima dominira prikaz uklopljene, nebuntovne mladeži (usp. Majhut 2013, Hameršak i Zima 2015: 351–352). Važnost socijalizacije mladih ljudi i njihovo pretvaranje u odrasle, zrele i punopravne članove ljudske zajednice nameće se kao dominantna tema u ovoj bajci. Osobitost je ove bajke i rodna jednoznačnost, što nije karakteristično za ostale bajke; naime nema žena – ni ženskoga djeteta, ni majke, ni potencijalne partnerice. Imamo li u vidu rodne uloge te rodnu karakterizaciju u cijeloj zbirci gdje se u pravilu žene prikazuju kao socijaliziranije: moralnije, solidarnije, lojalnije, odane načelima, moglo bi se zaključiti da se socijalizacija muške djece i mladih promatra kao složeniji i zahtjevniji zadatak. Pritom se stječe dojam da su žene i ženska djeca prirodno, urođeno takve, da nisu morale prolaziti mukotrpan proces usvajanja socijalnih normi. Tri momka iz „Kako je Potjeh tražio istinu“ nikada nisu izišla iz šume gdje su živjela s djedom. Smatra se važnim to što pripovjedač ističe njihovo nepoznavanje svijeta odmah na početku bajke. Pritom im se bude znatiželja, ali i strah i tuga zbog te činjenice. Dakle, u početku su prikazani kao društvena *tabula rasa*. Svarožić im postavlja svojevrsni izazov: pokazuje im ljepote, uzbuđenja i raznolikost svijeta, a onda definira sudbinu: ostanak s djedom dok mu ne vrate ljubav. Iz toga se da iščitati da je dužnost iz zahvalnosti vratiti roditeljsku/starateljsku brigu. No, Marun i Ljutiša se pod utjecajem bjesova povedu za zemaljskim bogatstvima i ratničkom slavom, kao posljedica svojega nepoznavanja života. Potjeh, autističan u svojem gnoseološkome apsolutizmu, odriče se želje za zemaljskim uspjehom, ali ne ispunjava Svarožićev naputak o dužnosti prema djedu. Svarožić je glasnik Barčeve sintagme „etika srca“ koju je taj autor primijenio na opus Ivane Brlić-Mažuranić u cjelini: „A da si poslušao srce svoje, kad ti je na pragu kolibe govorilo, da se povratiš i ne ostavljaš djeda, eto ti, jadan, istine i bez mudrosti!“ (Brlić-Mažuranić

² Čini se da Ivana Brlić-Mažuranić vjeruje u presudnu važnost toga životnoga perioda što je vidljivo u obraćanju tome čitateljstvu u tekstu „Omladini o idealima“ u djelu *Knjiga omladini* (1923.).

2011: 28). Potjeh kao višestruko nerealiziran (u životnoj pragmi, u neispunjavanju dužnosti prema djedu, u odustajanju od etike srca te, konačno, zbog izjalovljenja potrage za mudrošću) mora nestati jer nije obavio ključan zadatak socijalizacije: uklopiti se u zajednicu u skladu s dominantnim normama i postati korisnim članom društva. Marunov i Ljutišin put jest put sazrijevanja nakon mladenačkih stranputica, uviđanja vlastitih pogrešaka i pokajanja. Nakon toga prihvaćaju svoju ulogu odraslih, zrelih i odgovornih članova zajednice, vraćaju dug djedu, nastavljaju obiteljsku patrilinarnu lozu te nasljeđuju obiteljsko imanje. Stavivši na stranu upadljive kršćanske konotacije ove bajke o grijehu, iskupljenju i oprost, o čemu je već bilo govora u kritici (usp. Milanja 1977, Zima 2001: 121), rad se koncentrira na dimenziju značenja koja funkcionira gotovo kao parabola o odrastanju i socijalnoj evoluciji pojedinca te njegovu uklapanju u zajednicu. Oni koji se ne mogu uklopiti u važeće društvene i kulturne norme moraju nestati kako ne bi poremetili sklad i ravnotežu zajednice, a supstitutivno zadovoljstvo bajke proizlazi iz činjenice da upravo Potjeh, iako treba biti uklonjen, omogućava dvojici braće uklopljen život u skladu s načelima zajednice.

Slična se reprezentacija lako zavedenoga mladića nalazi u „Šumi Striborovoj“. U središtu je priča o majčinskoj ljubavi koja sve razumije i oprašta. Umjesto na majku, analiza bajke može usmjeriti svoj fokus na mladića i mehanizme kojima on ostaje do kraja zarobljen moći ženskoga načela. Koliko je majka dominantna u etičkome, ali i u aktantskome smislu, toliko je mladić prikazan kao potpuno pasivna figura, dok njegovim životom upravljaju majka i supruga. Već na početku bajke okarakteriziran je kao dobričina, plašljiv i stidljiv te neuputan (Brlić-Mažuranić 2011: 106). Ljepota guje djevojke, ali i slabost i kolebljivost mladića, dovode do pobjede erosa nad etosom. Za razliku od razvoja i katarze Maruna i Ljutiše, mladićevo pokajanje i molba za Božjim i majčiniim oprostom, događaju se bez jasnoga nagovještaja o osvještavanju vlastite pogreške (koju Marun i Ljutiša iskupljuju spašavanjem Vjesta od smrti) te posljedičnoga sazrijevanja na temelju vlastitih postupaka. Mladić, kao što to čine i Marun i Ljutiša, prihvaća tradicionalni moral, no za razliku od njih ne afirmira se u prostoru hegemonijskoga maskuliniteta (Connell 1995) koji traži djelovanje, gospodarenje i nastavak loze, nego se njegov identitet na kraju opet povezuje s odnosom sa ženskom osobom – dobrom i čednom siroticom te, iznova, majkom. On, čini se, ostaje nezrela, nedorasla jedinka, gotovo kao objekt nad kojim dominantni ženski likovi dobivaju priliku demonstrirati svoj etički plus ili minus, boreći se koja će od njih snažnije utisnuti svoj pečat.

U bajci „Ribar Palunko i njegova žena“ žensko je načelo opet dominantno i u etičkome i u aktantskome smislu, a dijete, Vlatko, Palunkov sin, pojavljuje se kao sporedan i pasivan lik, ponajviše jer je obilježen dojenačkom nemoći i ovisnosti

o drugima. Nalazimo ga na dvoru Morskoga Kralja u raskoši, u zlatnoj kolijevci i svilenoj košuljici, sa zlatnom jabukom u ruci, u igri i obijesnoga, bez sjećanja na svoje roditelje, bezbrižnoga i pustopašnoga te drži oca, kada stigne na dvor Morskoga Kralja, za ludu. Dijete u raskoši i bezbrižnosti, razmaženo i lakoumno, pomalo obijesno, koje dane provodi u igri, slika je kulturalnoga pomaka pozicije djeteta do koje dolazi u moderno doba, osobito u obiteljima viših društvenih slojeva – dijete postaje središtem obiteljskoga života, njemu se posvećuje najviše pažnje i brige te ga se njeguje kako bi se omogućio razvitak svih njegovih potencijala. Vlatko je sa svojim roditeljima živio na posve drukčiji način čime se suptilno ističe staleška razlika u pristupu i odgoju djeci. Palunko se razljuti vidjevši Vlatka u igri i obijesti dok mu majka tuguje, no ta ljutnja ima više veze sa zavisti prema bezbrižnome djetetovu položaju nego s empatijom prema tuzi svoje supruge jer se već u prvoj rečenici bajke Palunko ocrtava kao osoba koja prezire svoj bijedni život i zavidi drugima na bogatstvu i lagodnome životu (Brlić-Mažuranić 2011: 37):

Bijaše pak dočuo Palunko, da imade po svijetu bogatih župana i gavana silnika, što žive u slasti i lasti, u zlatu i u raskoši. Uvrtio si dakle Palunko u glavu, kako bi i on jednom takovo bogatstvo vidio i u njem uživio.

Mogu se povući paralele između Palunka i Vlatka; Vlatko je ono što bi Palunko htio biti, svojevršno ogledalo željene regresije, pada u primarnu sigurnost i bezbrižnost.

Bajka „Jagor“ donosi središnji lik dječaka Jagora, zanemarena i zaboravljena djeteta, koje je maćeha zlostavljala, a čiji je otac nemaran i začaran. Siročad i zapostavljena djeca sa zlom maćehom neki su od najčešćih dječjih likova u bajkama, što je jedan refleks kojim su usmene bajke iz prošlosti odražavale stvarnost surova feudalnoga predmodernoga društva (usp. Tatar 1992: 46). U tome nesretnome odrastanju Jagoru utjehu pružaju kravica, kozica i Bagan koji kasnije postaju njegovi saveznici u bijegu od kuće. Kulturna predodžba o djeci i životinjama kao međusobno sličnima i srodnima stara je tisućama godina (još je Aristotel pisao o tome), a temelji se na činjenici njihove bespomoćnosti i ovisnosti o odraslima, te posljedično nedostatku društvene moći i subordiniranosti. U romantizmu veza djece i životinja počinje se shvaćati u odnosu prema prirodi pa su tako djeca i životinje promatrani kao izmješteni iz jezika i kulture te bliži prirodi nego odrasli (Hameršak i Zima 2015: 317). U „Jagoru“ se nasljeđuje romantičarsko uvjerenje o jedinstvu djece i životinja, u opreci prema odraslima, no ne i izopćenost djeteta iz kulture i jezika. Kao društveno deprivirani, kravica, kozica i dijete solidariziraju se i ujedinjuju protiv zle maćehe i indiferentnoga oca, na taj način stvarajući alternativnu zajednicu koja se brine o djetetu umjesto obitelji koja bi to trebala. Simptomatično je kako duh umrloga djeda pomaže Jagoru u borbi protiv zle maćehe, afirmirajući tako

patrilinarnu vezu koja preskače pasivnoga i odsutnoga oca i delegitimira maćehu kao nekoga tko nije dio krvne veze obitelji (slično usp. Zima 2011: 225). Uz pomoć životinja, kućnoga duha Bagana i djedova duha, Jagor dobiva, tj. ponovno osvaja dom koji mu prema krvnoj liniji i pripada, čime njegova nevinost i čistoća bivaju nagrađene. Bajka nam ne otkriva daljnji nastavak događaja, no može se zaključiti da ova bajka konstituira važne preduvjete za proces socijalizacije mladoga pojedinca. Ovdje je riječ o uspostavljanju materijalnih uvjeta i nasljedstva koji postavljaju temelje za daljnje korake – požrtvovan i marljiv rad te stvaranje obitelji koji su, često eksplicitno, predstavljeni kao završna točka socijalizacije djeteta i mladoga čovjeka u korisnoga i produktivnoga člana društva.

U bajci „Sunce djever i Neva Nevičica“ Nevina inicijalna ljudskost i spremnost na pomaganje bakici, koja je prerusena Mokoš, vraćaju se produktivnosti i efikasnosti u poslu odnosno omogućuju ga jer mlin uopće ne radi dok ga se ne dohvati Neva. Time joj se daje velika moć – sposobna je upravljati sredstvima za proizvodnju koja donose profit, uživati u bogatstvu, ne naslijedenome, kraljevu ili carevu, nego stečenim radom svojih ruku, u duhu kapitalizma. Smatram zanimljivim taj Mokošin poklon jer Nevi ne daje rodno stereotipne moći (ljepota, zavodljivost, bogat muž), nego pristup u sferu ekonomske moći, što je gotovo do današnjih dana ženama nedostupno ili slabo dostupno. Dobrota se nagrađuje mogućnosti bogatstva, no dobra Neva ne mari za to jer joj je od te mogućnosti više stalo do harmonična odnosa s bližnjima: „Da mi je otići odavde, kad im mrzovoljnima ne mogu da ugodim.“ (Brlić-Mažuranić 2011: 200). Drugi Mokošin poklon ne prati subverzivnost prvoga te nudi mogućnost postanka caričine dvoranice. Nevina fleksibilnost i spremnost na promjenu donose joj ljubav koja odgovara obrascima moderne romantične ljubavi – Oleh ban i Neva odbijaju stalešku recipročnost – brak s carevnom (Oleh) ili sigurnost uhljebljenja na dvoru (Neva). I njihovo je vjenčanje ekscentrično – osim junaka i sirota, „da ih bude više i veselije“ (204), društvo im rade životinje: vuk i vučica, orao, kraguj, grlica i lastavica. Neva pokazuje autonomiju u svojim postupcima i oglašuje se o uputu i poklon Mokoš (da bude caričina dvoranica) pa pakosna Mokoš odbija pomoći Nevi i Olehu kada ih caričina vojska progoni. To je cijena Nevine neposlušnosti. Sunce dolazi kao svojevrsni *deus ex machina* koji djeluje prema meritokratskim, a ne prema staleškim principima poslušnosti te uništava caričinu vojsku kako bi to dvoje moglo ostvariti svoju ljubav. Afirmira se autonomija subjekta koji postupava prema vlastitoj volji i savjesti, neovisno o staleškim uzusima, kako bi ostvario svoju ljubavnu, ali i životnu sreću.

Bajka „Lutonjica Toporko i devet župančića“ donosi dva paralelna primjera dječje socijalizacije. Toporko, „sitan, tanak i garav, a tvrd“ (Brlić-Mažuranić 2011: 164), neželjeno je, prokrijumčareno dijete koje od malih nogu samoinicijativno luta

šumom po cijele dane te tako stječe znanje i mudrost. To je djelo djeda Neumijke s kojim razgovara u šumi svaki dan, a u kojega je „mudrost baš onakova, za kakovu pita selo i naselje i o kojoj živi šuma i planina.“ (165). Vidimo da je riječ o znanju i mudrosti što proizlaze iz životnoga iskustva i poznavanja života i njegovih zakonitosti, a ne iz knjiga. Nasuprot tomu su devetorica župančića, svojevrsna Toporkova braća, koji iako jedri i rumeni, čime se konotiraju snaga i zdravlje, nikada nisu napustili dvorište te o životu ne znaju ništa, ali ih zato „mudroznanci svačemu naučaju“ (167). Socijalizacija je i klasno/staleško pitanje. Devet župančića raste pod pažnjom i maksimalnom zaštitom, koja čuva i oblikuje njihovu dobru i plemenitu narav, no čini ih nesnalažljivima i neiskusnima u životu. Slobodu i životno iskustvo omogućava im Toporko naukovanjem kod djeda Neumijke, no također ih izbavljuje otamo kada naukovanje postane kontraproduktivno. Čini se kako je takva životna obuka neophodna za njihovu budućnost u kojoj se očekuje da će morati preuzeti odgovorne upravljačke pozicije. Ideal vlasti iščitava se kao kombinacija mudrosti do koje se dolazi iščitavanjem knjiga, urođene plemenitosti naravi i mudrosti proizišle iz životnoga iskustva. Župančići preuzimaju vlast od oca župana u trenutku kada je njihova socijalizacija dovršena te u slozi zajednički vladaju županijom.³ Toporkova socijalizacija oslobođena je dužnosti upravljanja što proizlazi iz njegova položaja u društvenoj hijerarhiji, no podarena mu je osobna sloboda koju odlučuje iskoristiti kako bi činio korisna djela širom kraljevstva, čime se i njegova socijalizacija pokazuje uspješnom.

U bajci „Regoč“ susrećemo, osim naslovnoga junaka, lik male vile Kosjenke. Iako se radi o mitološkome biću, način na koji je Kosjenka predočena ne upućuje samo na to da je izrazito antropomorfizirana, nego su joj pridane osobine apolonskoga djeteta: čistoća, neiskvarenost, beskrajna znatiželja i radovanje životu te želja za upoznavanjem svih životnih tajni. Kosjenkina otvorenost i pozitivna nastrojenost prema životu i svim njegovim čudima u kontrastu je s Regočevim nedostatkom znatiželje, njegovom nepomičnošću i krutosti u fizičkome i mentalnome smislu. Kosjenka posjeduje svijest o promjenjivosti svijeta i same sebe te privlačnoj moći intervencije u prirodan poredak stvari, čak i ako to djelovanje možda ponekad dovodi do negativne posljedice (npr. u situaciji kada ostane zarobljena pod zemljom jer je pomaknula tanki štapić). Gaji vjeru u napredak, u usavršavanje sebe i svijeta. Paralelni tijek radnje vodi nas do dvaju sela čiji su stanovnici u sukobu, no djeca se i dalje međusobno igraju, simbolično, baš na granici obaju

³ Zanimljivo je kako su na tome putu socijalizacije počinili i umorstvo dvorskoga, kako bi obranili oca. To je gotovo jedina situacija moralne dvojbenosti pozitivnih likova u ovoj zbirci. Iako je čin opravdan prema načelima prirodnoga prava, netipično je da su likovi dovedeni u situaciju koja kompromitira etički apsolut kao model ponašanja pozitivnih likova. Zahvaljujem Dubravki Zima što mi je svratila pozornost na tu činjenicu ubojstva i slučaj djece kao ubojica.

sela. U ovoj se bajci u djecu, kojoj pripovjedač često dodjeljuje pridjev „luda“, upisuju utopijska značenja. Seoska djeca odbacuju prizemne sukobe odraslih u ime višega zajedništva. Dječja igra utjelovljuje potencijal ljudske zajednice koja nije građena na principima vlasništva i podjele nego uzajamnosti i dijeljenja. Pokazuje se da su moralno, ali i razumom superiornija, npr. Liljo ne dopušta da mu emocije zamute pogled na nepobitne činjenice, kao što je to zloba uspjela kod odraslih: „znam, da naša polja i selo naše nisu tako visoka, i znam, da će se voda i nad nama sklopiti, i bit će još noćas more, gdje bijahu naša dva sela.“ (Brlić-Mažuranić 2011: 87). Seljani ne mogu odoljeti zlobi po cijenu vlastita samouništenja, djeca ostaju sama, no grade zajednicu na novim temeljima solidarnosti i zajedništva, u čemu im pomažu savjetima preživjeli djed i baka, osiguravajući zajednici legitimitet mudrosti, tradicije i iskustva te simbolički konsenzualni spoj staroga i novoga.

U bajci „Bratac Jaglenac i sestra Rutvica“ djevojka Milojka utjelovljuje odanost načelima: poštenju, vjernosti, skromnosti i suosjećanju te ravnodušnosti prema materijalnim dobrima. Njezina djeca, osobito Jaglenac, oličenje su dječje neiskvarenosti i nevinosti koja ne poznaje zlo i bezazleno prihvaća život, ne vidjevši ni u čemu zla. Pripovjedač Jaglenčevo ponašanje karakterizira kao ludo, čime se naglašava razlika i drugost djeteta u odnosu na odrasle te afirmira romantičarska predodžba djeteta. Dok je Jaglenac urođeno dobro rusoovsko dijete, bez naslaga socijalne i idejne nadgradnje, koje jačinom svoje neiskvarenosti pobjeđuje zlo vila Zatočnica, Rutvica je glasnogovornik miroljubiva, nenasilna kršćanskoga načela koje se pokazuje jačim od Reljine pravdoljubive, ali nagle i žestoke sablje: „Silan junak bijaše Relja, čudnovato mu je s djecom razgovarati. Al djeci nije čudno s junakom razgovarati, jer im je srce svemu sklono i otvoreno.“ (Brlić-Mažuranić 2011: 151).

Zajednički osnivaju kneževinu čija je snaga upravo u odustajanju od okrutnosti i nasilja te radu za zajedničko dobro svih stanovnika, neovisno o društvenome statusu. Riječ je o rustikalnoj pastoralnoj utopiji poljodjelstva, stočarstva, sitnoga obrta i autarkije: „Sretne li kneževine, kojoj blago ne čuvaju ni silne vojske ni tvrđi gradovi, nego majke i dječica u pastirskoj kolibici. Takova kneževina propasti ne može!“ (Brlić-Mažuranić 2011: 153). Zadnje rečenice bajke potvrđuju simboličko i vrijednosno utemeljenje takve zajednice činom legitimacije odnosa Relje i Rutvice – brakom i, naravno, predviđenim nastavkom obiteljske loze te gradnjom crkvice na svetome jezeru.

Prema kontekstu: dijete između građanske kulture i utopije

Kao što je vidljivo, u svim se bajkama javljaju likovi djece i mladih, no to je čest slučaj u bajkama. U većini bajki iz zbirke ipak djeca i mladi igraju važnu, ako ne

i središnju ulogu. Pokazala sam na spomenutim primjerima kako su reprezentirana djeca i adolescenti, no ostaje pitanje kako su nastale takve reprezentacije: je li to nešto što je inherentno žanru bajke ili je rezultat međudjelovanja širega književnoga i kulturnoga polja unutar kojega zbirka nastaje? Budući da je riječ o autorskim bajkama, nastalima osviještenim umjetničkim, književnim stvaranjem, ostavljam po strani strukturalistička ili morfološka čitanja, bitna za čitanje bajki koje su u prvome redu proizašle iz usmene predaje. Priklanjam se, zato, drugoj vrsti čitanja koja zbirku *Priče iz davnine* gleda kroz prizmu mehanizama koji su je omogućili te se oslanjam na važnost bajki u prenošenju vrijednosti važnih za socijalizaciju i kulturu u kojoj postoje. Zbirka *Priče iz davnine* arhiv je osobitoga razdoblja književne i kulturne povijesti te njezinih režima moći koja reproducira, ali ujedno i reinterpretira one diskurse koji su je omogućili.

Jack Zipes u studiji *Why Fairy Tales Stick. The Evolution and Relevance of a Genre* (2006) razmatra zašto su bajke tako uporno i dugo prisutne u ljudskim zajednicama, zašto su se održale tijekom povijesti. Pri tome se koristi onime što naziva epidemiološkim pristupom (2006: 3–4), pozivajući se na Dawkinsov koncept mema, jedinicu kulturne transmisije (po uzoru na gen). Mem se isprva imitira, zatim reproducira te tako prenosi, a kasnije institucionalizira. Prema Zipesu, bajke su složeni memi – javne reprezentacije ili kulturni replikator – koji se ponavljaju i šire jer su bitni za preživljavanje zajednice, njezino prilagođavanje novim sociokulturnim uvjetima, ali i za očuvanje postojećih vrijednosti i vjerovanja (2006: 7–12). Oni nam otkrivaju socijalne konstrukcije koje zajednica ima o samoj sebi, ali i svjedoče o konfliktnim snagama kulturne proizvodnje (Zipes 2006: 14–15, 26).⁴ U tome smislu i bajke iz *Priča iz davnine* možemo razumjeti kao složene memove koji nam govore o načinu na koji se vidi i konstruira zajednica te uloga pojedinca u njoj i koje su vrijednosti važne, naravno, iz autoričine pozicije, imajući u vidu međudjelovanje njezine književne i djelatne autonomije i utopljenosti u tu istu nacionalnu, društvenu i kulturnu zajednicu.

U većini bajki u zbirci djeca i mladi predočeni su u izrazito pozitivnome kontekstu, a u svega dvije prikazana su neutralno ili ambivalentno. Možemo zaključiti da je riječ o svojevrsnoj sentimentalizaciji djece, što je odlika modernoga, poslijeprosvjeteljskoga pristupa djetetu. Bajke u ovoj zbirci ne demonstriraju okrutne postupke usmjerene prema djeci ili sustavno zanemarivanje djece koje je često u bajkama čija je geneza u usmenoj bajci jer odražava okrutne realnosti života u predmodernome, feudalnome društvu. Čak i kada su u rijetkim primjerima zanemarena, imaju pomoćnike koji sprečavaju njihovu patnju.

⁴ Ta se Zipesova teorija ponajprije odnosi na bajke koje imaju usmeno podrijetlo, stoga primjenjujem njegove teze na *Priče iz davnine* u ograničenome opsegu i s oprezom.

Predodžbe djece i mladih u ovoj zbirci donose svojevrsni katalog modernih, poslijeprosvjetiteljskih ideja o djetetu i o njegovoj ulozi u društvenoj zajednici. Kao što sam iznijela prethodno, u nekoliko bajki kao temeljnu preokupaciju iščitavam problem socijalizacije, tj. cilja socijalizacije, a to je oblikovanje djeteta ili mlade osobe u zreloga i odgovornoga pojedinca, funkcionalno uklopljenoga u zajednicu kojoj radi na dobrobit. Tu svakako možemo govoriti o slici djeteta koje je blisko prosvjetiteljskomu i kasnije romantičarskomu idealu, kao potencijalu za izgradnju građanskoga liberalnoga subjekta. To se očituje u afirmaciji autonomije subjekta i njegovih odluka prema vlastitoj savjesti i osjećaju odgovornosti i/ili dužnosti (Neva, Kosjenka, Rutvica) odnosno u afirmaciji utopijske ljudske zajednice čiji su zalag upravo djeca, nositelji vrline i vrijednosti, kojima pripovjedačka svijest daje prednost (u „Regoču“, „Bratcu Jaglencu i sestrici Rutvici“, „Lutonjici Toporku i devet župančića“).

Oblik države i državne vlasti koji se smatra idealnim utemeljen je na razumu, mudrosti, miroljubivosti, radu i marljivosti, poljoprivrednoj i maloj proizvodnji, snažnoj nuklearnoj obitelji i vjeri u Boga. Kako ističe Žmegač, utopijski naboj idealne društvene zajednice „ostaje u granicama tradicionalnih predodžbi o vrijednosnim sustavima“ (2001: 288) u doba kada se oblikuju nove, često politički radikalne avangardne slike.

Pogledamo li rodnu karakterizaciju, primijetit ćemo da su ženska djeca, ali i žene općenito, predočene kao etički jače: odane, skromne, poštene, požrtvovne, miroljubive, spremne na oprost, ali i mentalno i emocionalno jače. Muški likovi psihički su i moralno labilniji, skloni podleći agresiji, uporabi sile, ostvarivanju moći i dominacije nad drugima ili se pak pasivno prepustiti ženskomu utjecaju (najčešće lošemu). U takvim slučajevima opet ženski lik igra ulogu etičkoga korektiva koji muškarca vraća na pravi put. Čini se kako se socijalizacija muške djece promatra kao teži i zahtjevniji zadatak, no takav dojam može biti povezan s kulturnom činjenicom da su u predmodernome vremenu, ali i u modernome razdoblju 19. i početka 20. stoljeća, ženska djeca pod većim socijalizacijskim nadzorom od muške, što je Dinko Župan slikovito izrazio u naslovnoj sintagmi svoje knjige – „mentalni korzet“ (usp. Župan 2013). U kontekstu građanske kulture ženskost je prisvojena kako bi pronosila interese dominantne građanske klase te je morala utjelovljivati cijeli niz socijalnih vrijednosti i ponašanja koja su usmjerena prema uspostavljanju stabilnosti te klase (Poster 1978: 177).

U književnopovijesnome smislu *Priče iz davnine* najčešće se stavljaju u kontekst neoromantizma i secesije, što je već dovoljno istraženo (Zima 2001, Žmegač 2001), pa se ovom prilikom neću na tome zadržavati. Ipak, treba imati na umu da zbirka izlazi 1916. godine kada su već nova, avangardna strujanja došla do

izražaju u hrvatskoj književnosti, pa u tome smislu ova zbirka predstavlja svojevrsni književnopovijesni anakronizam.

Pišući o izvorištima vrijednosti i načela likova, kritika je često upozoravala na kršćansku etiku i/ili kršćanski svjetonazor kao djelatno načelo univerzuma *Priča iz davnine* (npr. Milanja 1977, Zima 2001, Zima 2011, Protrka Štimec 2015). No i cijeli niz kulturnih prilagodbi, amalgama i aproprijacija kršćanskoga nauka u konkretnome povijesnome i kulturnome kontekstu nešto je što se ne smije ispustiti iz razmatranja. Građanska kultura 19. stoljeća svakako je preuzela i preradila mnogobrojne postulate kršćanske etike i prilagodila ih svojim potrebama, usporedno s prosvjetiteljskim i liberalnim idejama o pojedincu i političkoj zajednici te teorijom i praksom kapitalističke ekonomije. Zbirka *Priče iz davnine* svjedoči i o koegzistenciji, proturječnosti, ali i prožimanju kršćanske etike i modernoga građanskoga svjetonazora. Zaustavit ću se na spominjanju samo jedne proturječnosti – nesklonosti načelima kapitalizma te stjecanju, profitu i materijalnomu bogatstvu kao vrijednostima koje iz njih proizlaze.

Deirdre McCloskey u knjizi *Bourgeois Virtues* (2006) prepoznaje sedam kršćanskih kreposti kao konstitutivnih i u sustavu građanske (i kapitalističke) vrline. To su: vjera, nada, ljubav, razboritost, hrabrost, umjerenost i pravda. Nije teško većinu tih kreposti prepoznati kao bitne u svijetu *Priča iz davnine*. Još su tu skromnost, poniznost, odanost, marljivost, strpljivost, čednost, osjećaj dužnosti. Kao što sam već spomenula, te osobine češće krase žene nego muškarce. Istodobno se te osobine postavljaju kao najvažnije u konstrukciji poželjne ženskosti europskoga, pa tako i hrvatskoga, građanskog društva 19. stoljeća (Župan 2013: 41) koje poštuje patrijarhalnu podjelu rodova na javnu i privatnu sferu te izgradnjom takvih konstrukcija poželjne ženskosti priprema djevojke za njihovu buduću ulogu u građanskome društvu. Već je bilo autora koji su doveli Ivanu Brlić-Mažuranić i njezin opus u vezu s građanskom kulturom i njezinim vrijednostima⁵ (Brešić 1994, Zima 2001, Žmegač 2001, Svetina 2015). Smatram da predodžbe djeteta u *Pričama iz davnine* dijele neke konstitutivne sastavnice s predodžbama djeteta unutar građanske kulture – od uloge i potencijala djeteta u zajednici, velike pažnje koja se pridaje djetetu, njegovu razvoju i socijalizaciji, do djeteta kao nositelja značenja važnih za tumačenje građanskih ideala vladanja, društva i države i razvoja

⁵ Osobito bih istaknula Žmegačevu opasku na kraju njegova teksta „Folklorne šare hrvatske moderne“ (2001) koja konstatira kako utopijski naboj *Priča iz davnine* ostaje u granicama tradicionalnih predodžbi o vrijednosnim sustavima, gotovo se ispričavajući zbog te konstatacije. U nastavku se okreće kraju *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* te ističe pripovjedačev nedostatak dvojbe o tome da je Hlapićev građanski životni *tableau* put k sreći. To je strano središnjim romantičkim motivima, no „sjeta je toga sažetka, paradokсно, u tome što on ne budi sjetu: čežnju za životom koji se kreće izvan uhodanih staza.“ (Žmegač 2001: 288)

autonomnoga građanskoga subjekta, a sve to unutar granica građanskoga morala koji podrazumijeva i javni i privatni moral (Edmondson III 2000: 1), a možda je najbolje izražen u trima temeljnim vrijednostima: obitelji, braku i napornu radu (Seaton 2000: 193).

Vinko Brešić pišući o *Autobiografiji* Ivane Brlić-Mažuranić tematizira upravo uspostavu građanskoga subjekta koji ima u vidu ne samo sliku o samome sebi, nego i predodžbe drugih. Tako I. Brlić-Mažuranić u svojoj autobiografiji ovjerava, potvrđuje svoj društveni status, ali i razotkriva vrijednosni sustav svojega etičkoga kodeksa koji je „eminentno građanski, tradicionalistički s visokom sviješću o temeljnim etičkim vrijednostima dobra i pravdoljubivosti, hrabrosti i samopouzdanja, ponosa i čestitosti, vjere i milosrđa. Svijet njezinih bajki strukturiran je upravo po načelu građanskog idealizma, odnosno jedinstva temeljnih etičkih vrijednosti.“ (Brešić 1994: 18). No ona svojom književnosti, zaključuje Brešić, djeluje i društveno i ideološki, u cementiranju društva ili drugim riječima, u povezivanju i stabilizaciji društvene strukture.

O povezanosti vrijednosti građanske kulture i književnosti svjedoči i Thomas Mann, prepoznavši da njegova djela nisu (samo) odbacivanje građanskih vrijednosti, nego i njihova afirmacija te da su njegova književna postignuća ovisila o kreativnoj tenziji između estetičkoga impulsa i etičke sklonosti, percepcije o dužnostima života, koju Mann tumači kao buržujski duh primijenjen na život (prema: Seaton 2000: 194–195). Deontološka etika, o čemu je već pisala M. Protrka Štimec (2015: 665), koja vodi neke od likova *Priča iz davnine*, neodvojiva je od Kantova sustava mišljenja, a toga filozofa neki smatraju i izvoristom građanskoga morala (usp. Schumacher 1997). Sličnu etiku dužnosti Ivana Brlić-Mažuranić vidi kao ključnu za osjećaj mira u duši, što je ujedno i naslov teksta u kojemu to razlaže (1997: 284). Po njoj boli, patnje i ono što se naziva nesrećom često dobrim dijelom leže u nama. Svojim stavom afirmira koncept osobne odgovornosti, koji se ponajprije povezuje s građanskim, osobito konzervativnim sustavima vrijednosti. Navodeći niz primjera, od kojih su neki važne scene povijesti kršćanstva, i reinterpretirajući ih, donosi apologiju prihvaćanja dužnosti kao cilja svojega života, naglašavajući rad i aktivnost kao potrebne i nužne (Ivana Brlić-Mažuranić 1997: 290):

Spoznajmo dužnost našu, nađimo cilj naš, odlučimo se jednom za svagda za tu dužnost i za taj cilj, prigrlimo ih i počnimo oko njih raditi. Ne bježimo od teškoća i neugodnosti života i dužnosti, ne uklanjajmo se životu. Ostanimo što više sred života, sred rada, na mjestu koje smo izabrali, koje nam je određeno. Tu je put do smirenja.

Oni koji u *Pričama iz davnine* iznevjere dužnosti, kao npr. Potjeh, završavaju tragično (a njegova neočekivana i pomalo apsurdna smrt povratno baca sjenu i na smisao njegova života), dok dosljedno izvršavanje dužnosti donosi nagradu u

obliku ponovnoga stjecanja ljubavi ili povratka nekad izgubljene ljubavi (majka, Palunkova žena, Rutvica, Milojka, posredno preko Rutvice). Primjetno je da su opet žene i ženska djeca odana izvršavanju dužnosti. Kako je već rečeno, to je zacijelo povezano sa snažnijom disciplinarnom kontrolom socijalizacije djevojaka i žena (ali i djece) u građanskome društvu, no zbirka produktivno rabi ta društveno uvjetovana ograničenja i povratno djeluje na kulturu iz koje je iznikla nudeći predodžbe žena te osobito djece kao nositelja jezgre etičke i društvene promjene. Ta je ideja sukladna svjetonazoru modernoga vremena koji djecu i žene odvlači s nekadašnje društvene margine.

Završna razmatranja

Predodžbe djeteta i adolescenta u *Pričama iz davnine* mogu biti tumačene i kao svojevrsna sinteza građanske kulture „dugoga 19. stoljeća“ (Hobsbawm 1987: 8), no nipošto nisu lišene svojih proturječja i nepomirljivosti. Čini se da te predodžbe spajaju dva proturječna impulsa građanskoga morala (usp. Armstrong 2006: 350): afirmaciju individualnosti (građanskoga) subjekta (koja se odnosi na moderno poimanje djeteta kao bitnoga i vrijednoga te kao nositelja potencijala za društvenu preobrazbu) i potrebu za ograničavanjem individualnosti subjekta (izraženu problemom socijalizacije djeteta u društvenu zajednicu) kako bi se sačuvala stabilnost i funkcionalnost društvene zajednice.

Iako modernu kulturu odlikuje slabljenje utvrđenih granica i rastakanje uloga, položaja i institucija uslijed povećanja društvene nesigurnosti i nestabilnosti (Vuković 2015: 351), ova zbirka nastoji možda zadnjim snagama sačuvati stabilnost svojega svijeta, predodžbama djeteta, ali i društva te njegova sustava vrijednosti, koje jamče sretan kraj i ponovno uspostavljanje poremećene ravnoteže. Pri tome se snažno oslanja na kršćanski etos, ali i, prema vlastitu autopoetskome iskazu, na narodno pjesništvo koje izražava slavensku dušu (usp. Brlić-Mažuranić 1997: 276), kao na simboličke stupove povijesnoga i vrijednosnoga kontinuiteta. Godina 1916. nije više samo godina krize građanske kulture i njezina svijeta, nego zapravo mnogo više, godina njihova aktivnoga propadanja i nastajanja radikalno drukčijih svjetova. Unatoč tomu, ova zbirka može se tumačiti kao jedan blistavi univerzum, čija snaga i slojevitost fasciniraju istraživače i nakon stotinu godina.

Popis literature

Primarna literatura

- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2011. *Bajke i basne. Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1997. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska.

Sekundarna literatura

- Armstrong, Nancy. 2006. „The Fiction of Bourgeois Morality and the Paradox of Individualism“. U: *The Novel, vol. 2, Forms and Themes*, ur. Franco Moretti, 349–388. Princeton: Princeton University Press.
- Bošković-Stulli, Maja. 1970. „‘Priče iz davnine’ i usmena književnost“. U: *Ivana Brlić-Mažuranić. Zbornik radova*, ur. Dubravko Jelčić, 163–180. Zagreb: Mladost.
- Brešić, Vinko. 1994. „Sklad kao načelo“. U: *Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994. o 120. godišnjici rođenja*, ur. Verica Vukelić, 11–19. Slavonski Brod: Matica hrvatska.
- Connell, R. W. 1995. *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Edmondson III, Henry T. 2000. „Introduction: Literature and Public Ethics“. U: *The Moral of the Story*, ur. Henry T. Edmondson III, 1–14. New York: Lexington Books.
- Fass, Paula S. 2004. „Preface“. U: *Encyclopedia of Children and Childhood: In Society and History*, ur. Paula S. Fass, xi–xv. New York: Macmillan Reference USA.
- Frantz von, Marie-Louise. 2007. *Interpretacija bajki*. Zagreb: Scarabeus-naklada.
- Hameršak, Marijana. 2004. „Desetljeća Arièsove povijesti djetinjstva“. *Časopis za suvremenu povijest* 36 (3): 1061–1078.
- Hameršak, Marijana. 2011. *Pričalice*. Zagreb: Algoritam.
- Hameršak, Marijana i Dubravka Zima. 2015. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
- Hobsbawm, Eric. 1987. *The Age of Empire. 1875-1914*. New York: Vintage Books.
- Jelčić, Dubravko i dr., ur. 1970. *Ivana Brlić-Mažuranić. Zbornik radova*. Zagreb: Mladost.
- Jenks, Chris. 1996. *Childhood*. London i New York: Routledge.
- Kos-Lajtman, Andrijana i Tamara Turza-Bogdan. 2010. „Utjecaj usmenoknjiževnog i mitološkog supstrata varaždinskoga kraja na književni rad Ivane Brlić-Mažuranić“. *Narodna umjetnost* 47 (2): 175–190.
- Kos-Lajtman, Andrijana i Jasna Horvat. 2011. „Ivana Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*: nova konstrukcija izvora i metodologije“. *Fluminensia* 23 (1): 87–99.
- Majhut, Berislav. 2013. „Bijela područja i crne rupe povijesti hrvatske dječje književnosti“. U: *Veliki vidar. Stoljeće Grigora Viteza*, ur. Marina Protrka Štimec, Diana Zalar i Dubravka Zima, 310–328. Zagreb: Učiteljski fakultet.
- Marjanić, Suzana. 2008. „Marie-Louise von Franz, Interpretacija bajki“. *Narodna umjetnost* 45 (2): 212–214.
- McCloskey, Deirdre N. 2006. *The Bourgeois Virtues. Ethics for an Age of Commerce*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Milanja, Cvjetko. 1977. „Mitska osnova strukture bajke. Na primjeru I. Brlić-Mažuranić: *Kako je Potjeh tražio istinu*“. U: *Alkemija teksta*, 47–63. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba.
- Poster, Mark. 1978. *Critical Theory of the Family*. New York: Seabury Press.
- Protrka Štimec, Marina. 2015. „Etika i mitologija u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić“. U: „Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog. *Zbornik radova*, ur. Berislav Majhut, Smiljana Narančić Kovač i Sanja Lovrić Kralj, 657–670. Zagreb i Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti i Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
- Reynolds, Kimberley. 2007. *Radical Children's Literature*. New York: Palgrave Macmillan.
- Schumacher, Patrik. 1997. *Materialism vs Morality – Part 2*. Dostupno na: <<http://www.patrikschumacher.com/Texts/morality2.htm>> (pristup: 1. prosinca 2016.).
- Seaton, James. 2000. „The Beauty of Middle-Class Virtue: Willa Cather's O Pioneers!“ U: *The Moral of the Story*, ur. Henry T. Edmondson III, 193–207. New York: Lexington Books.

- Svetina, Peter. 2015. „Hlapić u kontekstu građanske kulture“. U: „Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog. Zbornik radova, ur. Berislav Majhut, Smiljana Narančić Kovač i Sanja Lovrić Kralj, 55–61. Zagreb i Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti i Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
- Tatar, Maria. 1992. *Off With Their Heads! Fairy Tales and the Culture of Childhood*. Princeton: Princeton University Press.
- Vukelić, Verica, ur. 1994. *Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija*. Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod.
- Vuković, Tvrtko. 2015. „Izmješteni. Dislocirani subjekt i otpor imobilizaciji značenja u književnosti hrvatskog modernizma“. U: *Dviženje i prostranstvo v slavjaiskite jezici, literaturi i kulturi. Zbornik s dokladi ot dvanadesetite međunarodni slavistični četenija – Sofija, 9. – 10. 5. 2014.*, ur. Margarita Mladenova i dr., 350–355. Sofija: Sveučilište „Sv. Kliment Ohridski“.
- Zima, Dubravka. 2001. *Ivana Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Zima, Dubravka. 2011. „Bajke Ivane Brlić-Mažuranić izvan *Priča iz davnine*“. *Kroatologija* 2 (1): 217–229.
- Zipes, Jack. 2006. *Why Fairy Tales Stick. The Evolution and Relevance of a Genre*. New York i London: Routledge.
- Zlatar, Manuela. 2007. *Novo čitanje bajki: arhetipski, divlje, žensko*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Žmegač, Viktor. 2001. „Folklorne šare hrvatske moderne“. U: *Književni protusvjetovi*, Nikola Batušić, Zoran Kravar i Viktor Žmegač, 281–288. Zagreb: Matica hrvatska.
- Župan, Dinko. 2013. *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868. – 1918)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.

Lana Molvarec

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Croatia

Fakultät für Geistes- und Sozialwissenschaften der Universität Zagreb, Zagreb, Kroatien

Representations of the Child and an Adolescent in *Tales of Long Ago*

This paper analyses *Tales of Long Ago* by Ivana Brlić-Mažuranić from a culturalist perspective. The initial hypothesis is that representations of children and young people correspond to the representations of the time when the collection was written and not to the period of a long-ago, unspecified mythological past. Further, the paper interprets the characteristics of children and young people representations in the tales of the collection. The importance of children and young people and the meaning that is attributed to them is interpreted as part of modern, post-Enlightenment views on children and young people, which construct them as the centre of family and social life. One set of representations shows the innate goodness of the children and their innate potential to change society for the better, thus it attributes them utopian meanings. Other representations show children and young people in their process of socialisation process which should turn them into subjects that participate in the activities of the community in a purposeful and useful way. Both

groups of representations can be seen in the interaction with the civil culture of the long 19th century (Hobsbawm 1987) that marked the life and work of Ivana Brlić-Mažuranić.

Keywords: fairy tales, civil culture, modern representation of the child, socialisation, subject.

Vorstellungen von Kindern und Jugendlichen in Ivana Brlić-Mažuranićs *Priče iz davnine*

Im Beitrag werden Ivana Brlić-Mažuranićs *Priče iz davnine* [*Aus Urväterzeiten. Märchen aus kroatischer Urzeit*] aus kulturologischer Perspektive beleuchtet. Es wird davon ausgegangen, dass die in dieser Märchensammlung enthaltenen Vorstellungen von Kindern und Jugendlichen nicht mit den Vorstellungen aus einer urväterlichen, unbestimmten mythologischen Vergangenheit, sondern mit jenen aus der Zeit, als die Sammlung entstanden ist, kongruieren. Am Beispiel aller in der Sammlung enthaltenen Märchen werden die Merkmale dieser Vorstellungen, aber auch der Stellenwert von Kindern und Jugendlichen sowie die Bedeutung, die ihnen in den Märchen zugeschrieben wird, im Sinne eines postaufklärerischen, modernen Kinderverständnisses interpretiert, wodurch diese letztlich zum Mittelpunkt des familiären und gesellschaftlichen Lebens avancieren. Ein Teil der Vorstellungen weist auf die angeborene Güte der Kinder sowie auf ihr angeborenes Potential zur Verbesserung der gesellschaftlichen Verhältnisse hin, sodass diese Vorstellungen sogar über utopische Züge verfügen. Im anderen Teil dieser Vorstellungen dominiert die Darstellung des Sozialisierungsweges von Kindern und Jugendlichen, auf dem sie zu sozial zweckmäßigen und nützlichen Subjekten werden. Beide Arten von Vorstellungen sind in der Interaktion mit der bürgerlichen Kultur des 19. Jahrhunderts zu betrachten, die das Leben und Schaffen von Ivana Brlić-Mažuranić stark prägte.

Schlüsselwörter: bürgerliche Kultur, Märchen, moderne Vorstellungen von Kindern, Sozialisierung, Subjekt